

ŠTO JE BÎT?

Za čovjeka koji je s vremenom, tj. suvremen, sve ovisi o tome da u revolucionarnom naporu potraži svoje *mjesto* u povijesnom sklopu, pa filozofija, i sama u krizi, tražeći svoju orijentaciju, mora započeti u našem vremenu s nužnim *predpitanjem* o biti čovjeka. (BS, 9)¹

Ove riječi s početka Sutlićeva djela *Bit i suvremenost* govore o nužnosti pitanja o biti čovjeka. Nužnost tog pitanja proizlazi iz toga što ono pripada čovjekovoj suvremenosti. Tomu dakle da se jest s vremenom i da se oko toga nastoji svojstveno je pitanje o biti čovjeka. Otuda je za pretpostaviti, prvo, da je bit čovjeka u unutrašnjoj svezi s njegovom suvremenošću, i, drugo, da se ta svojstvenost biti i suvremenosti, ako igdje, rasvjetljava na tragu pitanja o biti.

Očito, nije pritom riječ o tomu da se pitajući o biti čovjeka bude upoznat s tzv. aktualnim stanjem stvari, s onim što se kao problematično ili kao neproblematično pokazuje na fenomenalnoj ravni faktičkog ljudskog svakodnevlja. To pitanje smjera na „mjesto čovjeka u povijesnom sklopu“. Pitajući o svojoj biti, čovjek traga za vlastitim mjestom u povijesnom sklopu, nastojeći time ujedno oko svoje suvremenosti. Pretpostavljena svojstvenost biti i suvremenosti čovjeka tako bi se imala razjasniti s obzirom na mjesto čovjeka u povijesnom sklopu. No, što je povijesni sklop?

Čovjek, kaže Sutlić, „bivstvuje povijesno. To znači: njegova cjelina, kroz koju se nazire bit, jest povijesna.“ (11) Dakle, bit čovjeka pripada povijesnom bivstvovanju čovjeka i samo u njemu se može nazrijeti. No, time ona kao da ne pripada bivstvovanju pojedinca, nego svojevrsnoj nadin-

---

¹ Sutlićevo djelo *Bit i suvremenost* dalje se navodi u zagradama u glavnom tekstu samo oznakom stranice.

dividualnoj, povijesno-epohalnoj cjelini jednog načina da se živi i bude kao čovjek. Čovjek, drugim riječima, bitno nije kao pojedinac, već kao cjelina onoga ljudskog, koja kao takva, kao bitno bivstvovanje čovjeka, jest vremenujuća i utoliko povijesna (10). To dakle da biti i suvremenost pripadaju jedno drugom, ogleda se u tomu da bitno biti jest vremenovati svoju povijesnu cjelinu vremena. Utoliko i pitanje o biti čovjeka, kao pripadno njegovu su-vremenjenju, smjera na epohalnu cjelinu ljudskog: ono „prozire čitav povijesni sklop“ (isto).

No, pitanje je kako povijesnu cjelinu bitnog bivstvovanja čovjeka, koja sugerira svojevrstnu ontologijsko-temporalnu homogenost i kontinuiranost biti, pojmiti kao sklop kojemu po definiciji pripada raščlanjenost i diskontinuiranost onoga sklopljenog u uzajamnom odnosu? Što bi, naime, tu uopće trebalo biti sklopljeno?

Ono posve „jednostavno i najjednostavnije“, pred što ima dospjeti suvremena filozofija, jest „*povijesni sklop* u koji se uklapaju: biti čovjeka, bića i bitak sam. *Povijest* nije drugo do zbivanje *odnosa* biti čovjeka, bića i bitka.“ (363) Nastojeći oko pripadnosti biti i suvremenosti, pitanje o biti tako dopijeva pred pitanje o uvjetu mogućnosti da se biti čovjeka, kao njegova povijesna cjelina, uspostavlja kao sklop biti, bića i bitka. Riječ je dakle o tomu da cjelina bitnog bivstvovanja čovjeka ima zadobiti svoju cjelovitost iz vlastite diskontinuiranosti i otvorenosti onomu što nije čovjek. Biti čovjeka tako je tu moment vlastite cjelovitosti kojom je postavljena. Kako je to moguće?

Ove uvodne naznake na tragu jedne od početnih rečenica Sutlićeva djela *Bit i suvremenost* otkrivaju da se njegovo mišljenje kreće u obzoru fundamentalnih filozofijskih kategorija biti, bitka, bića, vremena, povijesti, sklopa, odnosa, momenta, cjeline... Pritom je za to kretanje mišljenja određujuće da ono u pitanje postavlja i samo sebe, da traga za sobom te se pronalazi i nastoji uspostaviti kao ono svojstveno tih kategorija samih. Jer, za cjelovit uvid u pojam biti nije zanemarivo da već i samo pitanje o biti stoji u unutrašnjem odnosu s tim za što se u njemu pita. Kako se reklo, tragajuće propitivanje biti čovjeka rasvjetljuje povijesnu cjelinu-sklop ljudskoga bivstvovanja, nalazeći mjesto čovjeka u bitnoj primjerenosti vlastitu vremenu, ili, čak možda i prije od toga, u razlazu s njim. To tragajuće pitanje stvar je filozofiranja (usp. 9-10), koje otuda neće biti izvanjsko nego upravo svojstveno bitnom bivstvovanju čovjeka. Ta svojstvenost biti, suvremenosti i filozofiranja utjelovljuje se za Sutlića u „revolucionarnosti“ filozofijskoga pitanja o biti, ukoliko ono izvire iz krize povijesne cjeline ljudskog bivstvovanja i ukoliko se njime sama ta cjelina

rastvara, izlazi na vidjelo i po mogućnosti prevladava u svojoj promašenosti.²

Ima li se u vidu ukorijenjenost pitanja o biti u biti samoj i pokuša li se učiniti nekoliko koraka na tragu tog pitanja, već se iz teze da se bit čovjeka nazire u povijesnoj cjelini čovjekova bivstvovanja može zaključiti da bit tu nije pojmljena u smislu onostranog i općeg, vječno nepromjenjivog štovstva po sebi, u kojemu je sadržano esencijalno određenje bića po kojemu je ono istovjetno sebi i različito od drugih (npr. dobro po sebi, lijepo po sebi, čovjek po sebi i sl.). Svakako, u biti je i ovdje na djelu štovstvo koje čovjeka čini čovjekom i po kojemu se on razlikuje od drugih bića – bit je to po čemu čovjek jest čovjek (54). No, za Sutlićevo poimanje ključno je da to činjenje čovjeka čovjekom, to biti-čovjek, nije drugo od biti, nego pripada biti samoj:

[M]i upotrebljavamo termin „bitak“ utoliko kao istoznačan s terminom „bit“ čovjeka ukoliko imamo u vidu ono *po čemu* čovjek jest. Kad govorimo o biti, nigdje ne mislimo na tradicionalnu metafizičku „esenciju“, „formu“, „ideju“, „prirodu“ čovjeka, nego svagda mislimo na *način na koji* čovjek bivstvuje. (60)

Bit se dakle uzima u smislu onoga po čemu nešto jest, ali ne naprosto, nego jest na „*način*“ bivstvovanja određenoga bića. To određeno bivstvovanje pritom se razlikuje od bića, ali ta razlika nije razlika između onoga što je zasebno: bitak je bitak određenoga bića, jednako kao što biće, ono koje jest, jest svoj vlastiti bitak (57). Biće i bitak tako se razlikuju kao ono što je neodvojivo, a bit bi imala biti povezujuće-razdvajajuća „točka“ njihove pripadnosti i razlike. O čemu je riječ?

Biće, ono koje jest, nije tek po tome da naprosto jest. Ono jest kao neko nešto. To da nešto jest, bitak bića, nije dakle općenito biti koje univerzalno pripada svemu što jest. Da nešto jest, to hoće reći da ono jest upravo to što i kako ono jest kao neko određeno nešto. Iz te pripadno-

---

² Usp. BS, 11: „Križa je rastvaranje i time iznošenje pred sud jednog povijesnog svijeta. U krizi dolazi od čovjeka na vidjelo čovjeku upitnost (kritičnost) njegova svijeta.“ U tom izlasku na vidjelo upitnosti svijeta izlazi zapravo na vidjelo upitnost same biti čovjeka, onoga „*po čemu sve ljudsko jest*“ (isto; usp. 57). No, još i dalje, ustrajavajući oko biti i bitnog vremenjenja čovjeka, filozofiranje živo, to će reći iznutra, nasljeđuje sam iskon povijesno-epohalne individuiranosti bitnog bivstvovanja te se i oblikuje samo iz njega. Upravo konstitutivna uzajamnost biti i suvremenosti, kao pojmova ili stvari filozofije, reći će Sutlić, jest ono po čemu se i sama filozofija individuira i specificira kao današnja (usp. 409).

sti bića i bitka slijedi da to što jest neko biće, njegova esencija ili šostvo, može biti na djelu samo u vidu njegova određenog da-jest-to-što-i-tako-kako-jest. Šostvo bića, drugim riječima, pada u jedno s određenim bitkom bića i ta jedinstvenost šostva i bitka u određenom biću jest bit. Kao sveza bitka i bića bit je zapravo bićevnost (οὐσία), svojevrsno jestvujuće, bitkujuce šostvo – bitni bitak kao bitak biti.

Kad se dakle bit čovjeka postavlja kao ono po čemu jest čovjek, onda to „po čemu“ nije esencijalna općenita šostvenost – čovjek po sebi –, koja je s onu stranu toga da čovjek zbiljski jest čovjek. To po čemu čovjek jest čovjek, bit čovjeka, njegov je vlastiti način zbiljskog i živog bivstovanja kojim on jest čovjek, uz sve obilje mogućnosti koje je u tomu sadržano. Uz to jedinstvo šostva i bitka u biti čovjeka valja primijetiti sljedeće.

U otklonu od uvriježene razlike bitka i bivanja pokazuje se da bitni bitak čovjeka nije nepokretno prisustvovanje, ustvari trajanje, u vanvremenoj vječnoj istosti. Čovjek zapravo neprestano i uvijek iznova doseže sebe istoga, svoje, recimo tako, čovještvo, i upravo to dosezanje onoga što on jest čini njegovu specifično ljudsku živu zbilju, način na koji on jest. Čovjek, platonički rečeno, uopće nije, nego uvijek iznova biva, postaje u to da jest. Ujedno je tom pripadnošću šostva i egzistencije u biti čovjeka zadano to da je on, jestvujući svoje šostvo, podrijetlo, način i svrha vlastita bivstovanja. Jer onomu kojemu je to što jest određeno time da jest, i obratno, bit je u tomu da iz sebe sama i po sebi samom jest to što jest. Taj bitni bitak, kao bitak biti, klasično mišljen u Spinozinu pojmu *causa sui*, za Sutlića je jedini istinski bitak: „[...] u punom smislu riječi jest samo ono što svojoj biti zahvaljuje svoju egzistenciju: identitet esencije i egzistencije“ (PR, 134, usp. 162).

Sutlićev pojam biti određen je dakle nastojanjem da se šostvo bića (lat. *quidditas, essentia*; grč. ὁ ἔστω[ν]) uzme kao njegovo biti (lat. *esse*; grč. τὸ εἶναι), pri čemu je onda nužno da bit, kao i platonička ideja, bude „biti po sebi to što se jest“. No, to ontologijsko kretanje čistoga biti-po-sebi Sutlić poima pod vidom njegova „egzistencijalnog rezultata“ (isto). Drugim riječima, čisto biti-po-sebi on smješta u zbiljsko i živo bivstovanje bića, pri čemu se ukida razlika između ideje i zbilje, bitka i bivanja, te se oni stapaju u bitnom bitku kao bitku biti.

S obzirom na taj temeljni smisao biti, pokazuje se da je bit čovjeka na djelu u tome da on samom sebi daje to da jest čovjek. Kao bitnom bivstovanju, biti je otuda svojstveno – u Hegelovu smislu – unutrašnje kretanje, dinamički raspon samopostajanja, samodjelatnosti, samobivanja time što se jest. Taj dinamički raspon, koji čini bit, jest vrijeme:

Kad govorimo o biti čovjeka, ne mislimo nigdje – inače bi bilo s naše strane inkonsekventno govoriti o *povijesnosti* čovjeka itd. – na nešto izvanvremensko i „vječno“. Naprotiv, *bit čovjeka jest nešto vremenito*. (62)

Vrijeme se dakle ne razumije u klasičnom metafizičkom smislu spram bivstvovanja ravnodušnog i neovisnog kontinuuma protjecanja onih „sada“ kao točaka prijelaza iz budućnosti u prošlost. Ta prevlast sadašnjosti u poimanju vremena reflektira se zatim u predodžbi bitka kao sadašnjeg prisustvovanja onoga koje kontinuirano nadolazi iz onoga što još nije i prolazi u ono prošlo koje više nije (35), koja predodžba, budući da je određena naporom otimanja i spašavanja bića od prolaženja u ništavnost prošlog, ono biti naposljetku korijeni u ništećem protjecanju vječno otrgnutoj transtemporalnoj prisutnosti (isto).

Za razliku od toga, ovdje je riječ o ontologijski pojmljenu vremenu ili, što je isto, temporalno pojmljenu bitku i biti. Vrijeme nije izvanjsko tomu da čovjek jest, nego mu je svojstveno, ukoliko bitno biti (čovjeka) nije transtemporalno, prolaženju uskraćeno prisustvovanje, nego njegovo živo i zbiljsko događanje, njegovo bivanje i postajanje samim sobom, koje je i prolaženje i nadolaženje ujedno. U toj pripadnosti vremena i biti korijeni se povijesnost bitnoga bitka čovjeka, to naime da on jest kao jednokratna i konačna, epohalna cjelina bivstvovanja time što jest. Za razliku od temporalnoga ograničenja bitka točkom postanka i nestanka, bit je, kao jedinstvo štovstva i bitka, određena time da ono biti dobiva svoje ograničenje iz kvalitativne odmjerivosti i ukonačenosti bitka samopokretanim bivanjem samim sobom. To znači da bitni bitak čovjeka nije odsječak na beskonačnoj liniji kontinuiranog napretka vremena, nego svojevrzni diskontinuirani „izboj“ jednokratne cjeline njegova vlastita vremena, koje on sebi priskrbljuje „dajući“ si to da jest. Riječ je o onomu što su Grci nazivali *ἄλων*, tj. vijek u smislu ispunjenog životnog vremena onoga što biva, u čijoj se konačnoj cjelovitosti stapaju dimenzije prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Život je, kaže Sutlić u *Praksi rada*, „vijek iskustva biti“ (PR, 88-89). To znači, istinski, vlastitu vremenu primjereni život čovjeka određen je iskušavalačkim otvaranjem vlastitog biti, koje kao to otvaranje samo sebe ukonačujući sabire i u-mjerava u vlastiti vijek, povijest, epohu.

Bit i su-vremenost tako se pokazuju u konstitutivnoj pripadnosti i svojstvenosti: bit čovjeka jest sebi-samom-dopuštati da se jest i u tom smislu biti-vlastito-vrijeme, vlastita povijesna cjelina. No, reklo se da je ta povijesna cjelina cjelina sklopa biti čovjeka, bitka i bića, u kojemu suvremen čovjek, onaj koji bitno jest, ima svoje mjesto. Nije dakle riječ tek

o tomu da se povijesna cjelina bitnoga bitka čovjeka zbiva kao nadindividualno epohalno događanje. Riječ je o tomu da se cjelovitost nadindividualne povijesne cjeline bitnog bitka čovjeka konstituira iz otvorenosti onomu što nije čovjek – bitku i bićima – a koje također jest. Pitanje je gdje je podrijetlo te otvorenosti u samoj biti, koja je omogućuje kao povijesni sklop? U djelu *Bit i suvremenost* na jednom mjestu stoji sljedeće:

Čovjek je na svom mjestu kad odgovara svojoj povijesnoj, tj. suvremenoj biti. Samo rijetko uspijeva primjeren biti onome što je bitno, a to znači biti doista suvremen. S vremenom smo onda kad nasuprot modernom i modernom ponašanju, ažurnosti u sadašnjosti – odgovaramo biti onoga što se zbiva. To ne ovisi o našoj proizvoljnosti i nije nam dano na olako raspolaganje. Samo ulaganjem vlastite biti dospijevamo u povijesnu mjeru. (202)

Ove riječi određuju mjesto čovjeka kao odgovaranje svojoj biti, tj. kao biti-u-mjeri svojega povijesnog vremena. Kao i vrijeme, i mjesto je dakle mišljeno transfizikalno, kao ontologijski smještaj, položaj, pozicija. Taj ontologijski smještaj čovjeka je njegova bit: sebi-davati-vlastiti-vijek i u tom smislu biti primjeren primjerenosti biti i vremena. No, čini se još i korak dalje: biti primjeren svojoj biti zapravo znači biti primjeren onomu što je bitno, odgovarati biti onoga što se zbiva. Drugim riječima, iz sama sebe biti to što se jest – to nije solipsističko-antropocentrički, još manje egzistencijalističko-egoistički, širiti sebstvo čovjeka na sve što jest, ili obratno, vlastitom djelatnošću pounutrivati sve što jest u horizont čovjeka. Bit je „ulaganje biti“. To znači: bit čovjeka nije ništa zasebno, koje bi kao takvo bilo izručeno proizvoljnom i olakom raspolaganju, nego je kao mjesto i mjera čovjekova povijesnog bivstvovanja bit tek i moguća po svojoj konstitutivnoj otvorenosti i uložnosti u cjelinu onoga što jest, u koju spada i čovjek. Otuda bit, povijesno vremenjenje čovjeka kao cjeline, nije tek bit čovjeka – ona je bit onoga što se zbiva.

Svoju povijesnu cjelovitost bitno bivstvovanje čovjeka, tj. bit, dobiva tako iz sklopljenosti s cjelinom zbivanja. Čovjekovoj biti drugim riječima pripada to da je on u svojoj povijesnoj cjelini uvijek već nadmašen. Bitno biti, biti su-vremen, dolazi čovjeku iz njega samoga, ali kao ono više od njega samoga. Taj imanentno-transcendentni sklop bitnog bivstvovanja čovjeka ono je ključno pojma svijeta.

Svijet je, najkraće rečeno, cjelina događanja onoga ljudskog. Čovjek, ustvrđuje Sutlić na Marxovu tragu, „to je čovjekov svijet“ (11). To znači da čovjekovo istinsko biti nije tek individualno egzistiranje pojedinca, niti ono što tom egzistiranju pripada kao fenomenalnom opstanku. Po staroj

Aristotelovoj riječi čovjek je na neki način sva bića: on je narod, jezik, oruđe, spomenici, gradovi, krajolik, atmosfera, obrađena njiva, botanički vrt, biljke, životinje itd. (isto). Svoju potpunost on dakle doseže u horizontu svoje ljudskosti kao horizontu vlastita ophođenja s bićima koja su drugo nego on sam, ali koja dospijevaju u zbilju, pojavljuju se, ima ih, jesu, po susretu i dodiru s čovjekom. Kao poprište ljudskog ophođenja svijet stoga nije samo horizont onoga ljudskog, nego kao takav ujedno najširi mogući horizont pojavljivanja i zbivanja svega što uopće jest (isto).

Ljudski svijet, kaže Sutlić u tom smislu, svojim dometom pada u jedno i isto s povijesnim svijetom, tj. s povijesnim bivstvovanjem biti čovjeka. To drugim riječima znači da biti čovjeka pripada odnošenje s bitkom drugih bića i da upravo to odnošenje bitno i cjelovito bivstvovanje čovjeka određuje kao povijesni sklop:

Svijet čovjeka, unutar kojeg između ostalog susrećemo i *biće* koje nazivamo čovjek iskazuje *bit* čovjeka. Bit čovjeka je u odnosu spram bitka i zbiva se po njemu i zajedno s njim. Tek ovaj odnos čini cjelinu povijesnog sklopa. Povijesni svijet jest, tako reći, rezultat zbivanja ovog odnosa i sačinjava cjelinu *povijesno dostupnih bića*. (11-12)

Za razliku od svih drugih bića jedino čovjek bitno jest na taj način da nije samo između i pokraj bića – on nije biće među bićima, nego jest po tomu da se odnosi s bićima i njihovim bitkom. I upravo zato jer je njegova bit odnošenje, bitno bivstvovanje čovjeka, kao njegovo davati-samomu-sebi-to-da-se-je, moguće je samo u vidu samim tim odnošenjem konstituirana povijesnog sklopa biti čovjeka, bića i bitka (usp. 363 i d.). Povijesnosti čovjekove biti stoga pripada to da ona svoju punu zbilju, sebi primjereno vrijeme, doseže u povijesnom sklopu kao „*izvornoj punini* po kojoj“, ne tek čovjek, nego upravo „sve povijesno jest“ (363). Jednokratna povijesna ukonačenost vremena tako svoj puni smisao ima u tomu da se ono biti uvijek upravo slučuje, događa i zbiva kao konstelacija bivanja sklopa jednog povijesnog svijeta: biti jest „*povijesno biti, zbivati se*“ (374):

Vrijeme nekog povijesnog svijeta nije tek *omedeni razmak* u beskrajnom proticanju „momenata“, dodijeljen tom svijetu, nego samo *bivanje* tog svijeta, njegovo „dozrijevanje“, „dovršavanje“. „Zrelost“, „svrha“, pri tome, nastavljene su već u samom „aktu“ bivanja. Iskon svijeta i njegove faktičke mogućnosti sabiru se u nenadmašivom „središtu“, u „apsolutu“ koji nije drugo nego *povijesno jednokratni odnos*. Vrijeme dakle nije puki „okvir“ zbivanja, nego „unutarnji“ smjer – zbor svega što se zbiva. Vrijeme nije prazno, sadržatelj sadržaja, nego punina, „intenzitet“ zgoda i nezgoda nekog svijeta. (119)

Diskontinuiranost jednokratnog povijesnog bivanja, zadana iz ujednosti vremena i bitka u biti čovjeka, u konačnici se dakle pokazuje kao diskontinuirano ukonačivanje, individuiranje i umjeravanje svjetsko-povijesnih sklopova kao epohalnih zgoda pojavljivanja-događanja svega što uopće jest:

Svaki povijesni *svijet* bivstvuje i dozrijeva po vlastitoj vremenskoj mjeri i svrsi (grčka riječ to metron znači i mjeru i svrhu, tj. tačku gdje se mjera svršava). Ova ispostavlja sva bića u njihovoj mogućoj *pripadnosti* svijetu. S vremenom je dana posljednja međa (horos), *horizont*, obzorje svijeta, njegov povijesni *principium individuationis*. [...] O povijesnom vremenu ovisi što uopće povijesno *jest*, a što *nije*, *kako* jest i *zašto* jest. (34)³

Pod vidom ovog određenja povijesnog sklopa kao svjetsko-epohalnog odnosa može se učiniti korak naprijed prema stvari oko koje se nastoji u ovom izlaganju. Za Sutlićev pojam povijesnog sklopa određujuće je ne samo to da taj sklop jest iz odnošenja, nego također to da i bit čovjeka, i bića, kao i samo to da jesu, jesu po tom istom odnosu. Povijesni odnos nije „formalizirana relacija relata“, on nije „nešto naknadno što pretpostavlja samostalno bivstvovanje čovjeka, s jedne, a bića i bitka, s druge strane.“ (374) Odnos, drugim riječima, nije produkt ili rezultat, nego je organsko jedinstvo različitih momenata iz kojeg su omogućeni i oni sami. Jer u povijesnom odnosu se događa da zasebni momenti odnosa bivaju nadmašeni u njemu kao cjelini, kako bi upravo tim nadmašivanjem bili ujedno dopušteni i potvrđeni kao momenti odnosa samog. Da bi odnos uopće bio odnos u smislu u kojem se to ovdje hoće, on dakle mora počivati na distanci i razlici, koja se potvrđuje time da se ukidajući nadmašuje u jedinstvu odnosa. Kako to razumjeti preciznije?

---

³ Usp. Damir Barbarić, „U intermezzu svjetova“, u: Žarko Paić (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja. Zbornik radova povodom osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića*, Zagreb 2006, 77-84, ovdje 79: „Sklop jest samo i jedino time da se svagda stječe, slučuje, događa. Utoliko je sklop bitka, biti čovjeka i bića u njihovoj mogućnosti neka bitno *jednokratna, iskonska povijesna zgodá* [...], to znači ni na što drugo svodiva povijesno-epohalna konstelacija onog što iz sklopa proizlazi na svjetlo pojave. Filozofijski shvaćena, povijest nije tek pripovijedanje o djelima i trpnjama, o usponima i padovima živih bića u svijetu, nije čak ni samo to sudbinsko zbivanje, već je prije svega toga zgodá iskršavanja, posebljenja, individuiranja bitka, biti čovjeka i cjeline mogućih i zbiljskih bića u jednu, svaki put jednokratnu konstelaciju koju nazivamo ‚svijetom.‘“ Usp. također Branko Despot, „povijesno mišljenje?“, u: Paić (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja*, 39-48.

Budući dakle da biti čovjeka pripada povijesno bivstvovanje čovjeka u sklopu njegova odnosa s bićima i bitkom, to bit „ima“ i čovjeka i bića i bitak kao vlastite, uvijek već prevladane momente. Čovjek, drugim riječima, nije samodjelatan, nije suvremen, ne bivstvuje sama sebe u tom smislu da u svojoj faktičkoj egzistenciji oblikuje sebe kao vlastitu kreaturu. On bitno jest tako da se ulaganjem vlastite biti iz sebe sama od sebe odmiče, nadmašuje i prevladava otvarajući se i prepuštajući bitnom odnošenju-događanju svega što jest, iz kojega povratno i on i ono od njega drugo biva dopušteno u svojoj navlastitosti. Usput rečeno, upravo ova distanca čovjeka i njegove biti, kao distanca u biti samoj, podrijetlo je mogućnosti da čovjek ne bude bitno, povijesno i su-vremeno, iz čega onda i izvire nužda da se u krizi, razlučenosti čovjeka od svoje biti, za tom biti filozofijski traga.

No, kako to da je čovjek jest po tomu da ostavlja za sobom sebe sama? Iz određenja biti kao odnosa zadano je da se primjeren korak k odgovoru na to pitanje može učiniti jedino na tragu razumijevanja toga što zapravo znači to da bit čovjeka, to po čemu čovjek jest, jest odnos. Bit čovjeka u smislu odnosa Sutlić misli u pojmu prakse (usp. 13, 61-62). Kao način na koji čovjek bivstvuje, praksu valja uzeti prije svake podjele na praksu u užem smislu, umjetničko sačinjanje i teoriju. Praksa je svojevrсна nepretpostavljiva pretpostavka mogućnosti svakog čovjekovog djelatnog bavljenja bićima, svake umjetničke produkcije, kao i svakog znanstvenog razmatranja (62-63): „U nas ‚prije‘ znači samo ovo: svi odnosi čovjeka spram onog što jest, umjetnost, umijeće, teorija itd. mogući su samo po tome što je čovjek *praktičko* biće, to jest po tome što je *praksa bit čovjeka*.“ (62)

Praktička bit čovjeka, praksa kao bitni odnos, jest proizvodnja. No, proizvodnja nije kreacija iz ničega. Proizvodnja je izvođenje bitka iz neposredne sadržanosti u bićima i u tom smislu njegovo odjelovljivanje u povijesnom svijetu (13). To izvođenje i odjeljivanje bitka iz bića nije razdvajanje bitka od bića. Upravo suprotno, riječ je o izvođenju bitka u smislu udjeljivanja, vraćanja i dopuštanja bitka bićima. Tek po praksi bića jesu: izvedena su iz svoje skrivene osebičnosti i dopuštena su u pojavu, u bivstvovanje. Ne radi se dakle o tomu da čovjek mijenja bića sukladno njihovim spoznatim svojstvima i vlastitim potrebama (rad). Čovjek ne daje bivstvovanje bićima po vlastitoj volji i zamisli – to da ima životinja, stvari, oruđa, predmeta znanstvenog izučavanja, nije stvar čovjekove odluke i htijenja, nego njihova vlastita bitka, po kojemu jesu to što jesu, a koji je u jednom povijesnom sklopu dopušten iz praktičke biti čovjeka kao odnosa. Riječ je dakle o proizvodnji u smislu posve izvornog dopuštanja onoga što jest u tome da jest to što jest, a ne da nije:

Prije nego uzmogne mijenjati bića s osloncem na poznavanje njihovih svojstava i podređujući ih svojim ciljevima, *izvodi ih on po odnosu spram bitka iz ovog u povijesni proizvod*. Nastupajući u svijetu, javljajući se, pružajući se kao fenomeni, bića su *proizvodi* biti čovjeka. (15)

Tako je praktička bit čovjeka svojevrsna posredujuća točka razlike i pripadnosti bića i bitka: „U odnosu čovjeka spram bitka i bića sve ovisi o *odnosu* samom između bitka i bića. Bit čovjeka kao odnos jest bivstvovanje *razlike* bitka i bića.“ (367) Drugim riječima, proizvedeći bića u njihovu bitku, izvodeći ih u to da jesu, čovjek potvrđuje razliku bića i bitka. Ujedno, ta razlika nije naprosto razlika onoga zasebnog, nego onoga što pripada zajedno. Kako je rečeno, biće jest po tome da jest to što jest, pri čemu je to da jest to što jest bit bića. Kao bivstvovanje razlike, bit je tako ujedno bivstvovanje pripadnosti bića i bitka: „Samo zato što se odnosi spram bitka, odnosi se čovjek ujedno spram bića. Utoliko je bit čovjeka *mjesto* ove ujednosti. Po svojoj biti čovjek je *posrednik* (interpres) između bitka i bića.“ (18) Bit čovjeka, kao praktičko-proizvodni odnos spram bića i bitka, nije ništa puko ljudsko. To je odnos kojim su biće i bitak svezani na taj način da tim odnosom biva dopušteno da biće jest, tj. pojavljuje se i biva, to što jest.

S obzirom na to valja naglasiti sljedeće. Praktički odnos čovjeka i bića, kao unutrašnja produktivna sveza bića i bitka, pripada s jedne strane biti čovjeka – taj odnos je to po čemu čovjek jest čovjek –, a ujedno je taj odnos to po čemu jest sve što jest. U tom smislu praktičko-proizvodni odnos čovjeka spram bića u njihovu bitku nije tek puka interakcija, međudjelovanje zasebnih momenata. Riječ je o odnosu kao samoodnosu, svojevrsnoj povratnoj relaciji koja posreduje među svojim momentima tako da je konstitutivna u vlastitosti tih momenata samih. Tako se upravo temeljem toga da je odnos po kojemu čovjek jest proizvodnja razjašnjava prethodna pretpostavka da se cjelovitost biti čovjeka kao odnosa potvrđuje u momentima odnosa. Kako to razumjeti preciznije?

Dajući bićima da jesu tako da se s njima proizvodno odnosi, sam čovjek jest, biva, po vlastitoj biti. Taj povratni odnos mjerodavan je za pojam svijesti. Naime, upravo u tomu da proizvedeći bića čovjek proizvodi i sama sebe (19), tj. u tomu da budući pri bićima i on sam jest pri sebi, odnosi se spram sebe i ima sebe, leži osnovno određenje pojma svijesti (20-22). No, to bitno, svjesno, bivstvovanje čovjeka nije zapravo ništa puko ljudsko. Jer time da se odnosi spram bića u njihovu bitku i da im daje to da jesu u proizvodnji, čovjek je na ravni bitnog zbivanja svega što jest: u svojoj biti on je, kako je rečeno, posrednička točka i sveza bitka i

bića. S praktičkom biti čovjeka oprisućnjuje se utoliko iskonsko zbivanje po kojemu uopće ima te može biti toga što jest, a koje iskonsko zbivanje i samo dakle ima svoju vlastitost, svoje vrijeme i svoje samobivanje po svjesnoj uloženosti biti čovjeka u povijesnom sklopu.

Tako je u svakom od momenata praktičkog odnosa proizvodnje – i u čovjeku i u bićima – na djelu cjelina tog njihovog odnosa samog, naime kao ono isto po kojemu čovjek jest čovjek, a bića jesu bića. Taj odnos se pritom u svakom od tih momenata potvrđuje kao istovjetna cjelina prevladavanjem njegove osebičnosti i danosti. Odnoseći se spram bića u tom smislu da ih dopušta u tomu da jesu, tj. pojavljuju se i bivaju to što jesu, čovjek istupa iz bića i odmiče od njih k njihovu bitku. Ujedno, tim odmicanjem od bića k bitku on odmiče i od sebe sama kao faktičkog bića među bićima, istupajući u svoje bitno bivstvovanje (22). To dvostruko istupajuće nadmašivanje pada međutim u jedno i isto: u praktičko-proizvodno zbivanje-ulaganje biti čovjeka u organskoj cjelovitosti povijesnog sklopa: „Povijest kao *odnos* tek *uspostavlja* bit čovjeka u njenom posredovanju između bitka koji se *odjelovljuje* u svijetu i bića koja po njem *jesu*, tj. nastupaju u svijetu.“ (363) U jedinstvenosti i cjelovitosti tog zbivanja prozire se to da se u povijesnom zbivanju biti čovjeka ta bit zbiva kao posrednička točka sveze bitka i bića i u tom smislu kao bit svega što uopće jest. Tako se kroz cjelinu povijesnog sklopa, kao cjelinu biti, nazire i dodiruje iskonsko kretanje povijesno-epohalnog individuiranja, kojim sve što jest stupa u pojavu u svagda jednokratnoj konstelaciji povijesnog odnosa, a koje iskonsko kretanje, kao prirodu, čovjek nasljeđujući re-producira i tako reći otpušta u svojem svjesnom bitnom bivstvovanju (16-17).

Zastane li se sad i pogleda malo bolje, vidjet će se da ta iskonska točka ukonačenja, umjeravanja, individuiranja, kao točka čiste umjetničke pojeze svega što jest, niti jest niti nije. Prethodeći svakom bitku i biću, uključujući i čovjeka, time da ih istom tek dopušta, bitno zbivanje, kao zbivanje onog povijesnog samog, omogućuje se iz slobodne stvaralačke otvorenosti onom ništa. No, tema bit i ništa, neka zasad ostane prepuštena nekoj drugoj prilici (usp. 14-15, 409 i d.)⁴

---

⁴ Usp. Barbarić, „U intermezzu svjetova“, 79 i d.